

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA ETKİLERİ

İhsan KALENDEROĞLU*

Özet: Türkmenistan'da 1920'li yıllarda Bolşevik rejimin ülkenin idaresini ele almasıyla başlayan süreçte, halka yeni rejimi benimsetme çalışmaları içinde folklor da bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde özellikle Türkmen dili, edebiyatı ve folkloru ile ilgili birçok politik karar alınmıştır. Bu çalışmamızda özellikle Lenin ve Stalin döneminde Türkmenistan'da Bolşevik rejimi inşa edilirken folklorun etkili bir politika aracı olarak kullanılması ve Bolşevik rejimin Türkmen folkloruna etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Türkmen folkloru, Sovyetler Birliği, Bolşevik rejim.

The Effects of Bolshevik Regime upon The Turkmen Folklore during the Soviet Union Period

Abstract: In Turkmenistan, folklore was used as a political means while trying to enforce the new regime upon the public in the period of 1920s when the Bolshevik regime took control of the country. In this period, a number of political decisions regarding the Turkmen language, literature and folklore were taken. In this study, when the Bolshevik regime was being established in Turkmenistan during the periods of Lenin and Stalin, the use of folklore as a political means and the effects of the Bolshevik regime upon the Turkoman folklore are discussed.

Keywords: Turkmenistan, The Turkmen folklore, The Soviet union, The Bolshevik regime.

Giriş

Türkmenistan coğrafyasında Çarlık Rusyasının hâkimiyeti (1884–1917) Bolşevik döneme göre çok uzun sürmemiştir. Buna karşılık Sovyet (Bolşevik) yönetiminin hâkimiyetinin daha uzun sürdüğünü görmekteyiz (1917–1991). 1917 yılının ekim ayındaki Bolşevik devriminden sonra tüm Türkistan topraklarında olduğu gibi Türkmenistan'da da bu rejimi kurma çalışmaları başlatılmış ve halka yeni rejimi anlatmada birçok araç kullanılmıştır. Bu araçlardan birisi de folklordur. Çünkü folklor, bir toplumun ortak değerlerini oluşturmada, yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, inandığı değerleri içermektedir. Bu yönüyle folklor, bütün toplumlar için tarihin çok eski dönemlerinden beri çok büyük önem arz etmiştir. Folklor bir bakıma, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar

* Dr., Gazi Üniversitesi.

İhsan KALENDEROĞLU

taşınmış kültür değerlerinden oluşan bütündür. Bu bütünlük zaman içinde değişikliğe uğramış, toplumların kendi yapılarına göre şekillenmiştir. Folklor ürünlerinin en önemli yönü, toplum içindeki kaynaşmayı sağlaması, toplumda farklı düşüncelere ve hayat felsefesine sahip insanları ortak noktada buluşturmasıdır. Bu çalışmamızda folklorun toplum üzerindeki etkisini dikkate alarak Türkmenistan'da Bolşevik rejim kurulurken, bu aşamada dönemin idarecilerinin Türkmen folkloru üzerindeki -Lenin ve Stalin dönemleri- etkilerinden bahsetmeye çalışacağız.

Türkmenistan'da 1917-1954 Yılları Arasında Folklor Politikaları:

Türkmenistan'ın da içerisinde bulunduğu, cumhuriyetlerde ve bölgelerde sosyalizmin başarılı bir şekilde inşa edilmesi, Komünist Partisi için gerekli alt yapının oluşturulması en temel şartlar olarak belirtilmiştir. Ayrıca, ilgili bölgelerde o bölgenin kendi sosyolojik yapısı dikkate alınarak millî parti kadrolarının kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Bu kadrolar sıkı bir eğitimden geçirildikten sonra milliyetçi fikre hâkim insanlarla mücadele yoluna gidilmiştir.

20 Nisan 1918 tarihinde Türkistan bölgesi için V. Kurultay yapılarak, bu bölgenin özerk bir yapıya kavuşturulmasına karar verilmiştir. 30 Nisan 1918'de ise Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti hakkındaki yasa kabul edilerek, alınacak bütün kararların Sovyet hükümetinin bilgileri doğrultusunda olması benimsenmiştir. Bütün bunlardan sonra, Türkistan ve Türkistan'ın bir parçası olan Türkmenistan'da komünizmin temelleri atılmıştır.

15 Şubat 1925'te Aşkabat'ta yapılan kurultayla Türkmenistan, Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti'nden ayrılarak, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TSSR) adıyla yeni bir devlet kurulmuştur. Diğer taraftan Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlı öteki Türk toplulukları da SSCB'nin uyguladığı milliyetler politikasına uygun olarak sanki ayrı milletlermiş gibi bölünmeye tâbi tutulmuşlardır.

Türkmenistan'ın bağımsız sosyalist bir cumhuriyet olarak ayrılmasından sonra bu ülkede yer alan Ruslar, komünist rejimin sürekliliği için çalışmalara başlamışlardır. Türkmen halkının yüzyıllardır konuştuğu Türkmen Türkçesi ve kullandığı Türkmen alfabesi başta olmak üzere yazılı ve sözlü edebiyata, folklor müdahalelerde bulunmaya başlamışlardır. V. İ. Lenin'in "*folklor ürünlerinde halkın beklenti ve ümitleri vardır; rejimin tesisi için bundan yararlanılmalıdır.*" fikrinden hareketle başlatılan çalışmalar, her sosyalist cumhuriyette olduğu gibi Türkmenistan'da da yankısını bulması gecikmemiştir (Özkan 2002: 226).

Türkmenistan'da edebiyat genel olarak iki kolda gelişmiştir. Bunlardan birincisi Türkmen terminolojisinde *çeper* (modern, sanatlı-yazılı) edebiyat olarak kullanılan, bizim modern edebiyat olarak adlandırdığımız edebiyat dalıdır. Bu edebiyatın temeli klâsik Türkmen edebiyatına dayanmaktadır. Diğeri ise, Türkmen terminolojisinde *Halk Dörediciliği* (folklor) olarak kabul edilen halk edebiyatıdır. Türkmen edebiyatı ile ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarına göre, modern

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA
ETKİLERİ

edebiyat ile halk edebiyatını keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hatta bazı bilim adamlarına göre halk edebiyatı, modern edebiyatın kaynağı olmuştur. Modern edebiyatın yazar ve şairleri, kimi zamanlar şiirlerinin ve hikâyelerinin konularını folklordan almışlardır. Aralarındaki en önemli fark, modern edebiyatta, türlerinin, şairinin, yazarının ve kaleme alındığı tarihin belli olmasıdır. Halk edebiyatı türlerinde ise bu durum farklıdır. Tıpkı, Türk halk edebiyatında olduğu gibi, özellikle anonim özellik taşıyan sözlü halk edebiyatı türlerinde, tarihî süreç içinde birçok değişiklik olmuştur.

Bu durumun farkında olan Bolşevik rejimin kurucusu V. İ. Lenin ve daha sonra da İ. V. Stalin, çok derin tarih ve edebiyat zenginliğine sahip olan Türkistan bölgesinde, komünist sistemi tesis etmek için folkloru âdeta bir silah olarak kullanmıştır. Bunun en önemli sebebi,

- a) Folklor türlerinin birçoğunun anonim özellik taşıması,
- b) Bu türlerin konularına istedikleri gibi müdahale edebilmeleri,
- c) Folklor eserlerini toplumun her kesiminden insanın rahatlıkla anlayabilmesi,
- d) Özellikle işçi sınıfının (proleter) haklarını savunmayı vaat eden komünist sistemin amacını, fabrikalarda, kolhozlarda, çiftliklerde, tarlalarda, köylerde halka daha kolay anlatabilmesi,
- e) Folklor türlerinden birçoğunun, halk arasında bir mesajın daha çabuk yayılmasını sağlaması,
- f) Halk arasında sözlü olarak daha kolay yayılabilmesidir.

Ekim devriminden sonra Türkmenlerin folklorunu Bolşevik rejimin ruhuna yaklaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Orta Asya milletlerinin bölünmesi sonucunda, Türkmenistan Sosyalist Şuralar Birliği'nin kurulması, buradaki folklor çalışmalarını hızlandırmıştır. 1925 yılından itibaren folklor bağımsız bir bilim olarak ele alınmaya başlanmış, 1926 yılından itibaren, Türkmen Kültür Enstitüsü, Türkmen Devlet Tarih, Dil ve Edebiyat Araştırma Bilimsel Enstitüsü ve son olarak da SSCB Bilimler Akademisi Şubesi olan Türkmen Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü bünyelerinde oluşturulan çalışma gruplarıyla Türkmen folkloru daha bilimsel temellerde araştırılmaya başlanmıştır (Potseluyevski 1934: 56).

1931 yılına kadar Türkmenistan İlmî Devlet Şurası'nın (GUS) teklifiyle, Türkmen folklor malzemelerini derleme çalışmalarının temeli atılmıştır. Ancak daha sonra İlmî Devlet Şurasının kapatılmasıyla, bu çalışmaları, Türkmen Medeniyet Enstitüsü devam ettirmiştir. Türkmenlerin folklorunu, müziğini ve ağızlarını derlemek için ülke sınırları içinde yer alan bütün şehirlere araştırmacılar gönderilmiştir. Yapılan derleme faaliyetleri sonunda birçok malzeme toplanmıştır. Bu malzemelerden, Rusya'dan getirilen bilim adamlarının katkılarıyla dönemin politik ruhuna uygun eserler yazılmaya başlanmıştır. Örneğin, V.A. Uspenskiy ve

İhsan KALENDEROĞLU

V.M. Belyayev, 1928 yılında “*Turkmenskaya Muzıka*”, (*Türkmen Müziği*) adlı kitabın birinci cildini çıkarmışlardır. Aynı kitabın ikinci cildi daha sonra çıkarılmıştır.

1931 yılında İlimler Akademisi’nde dil araştırması yapan bir grup araştırmacı, Merv şehrine giderek burada derleme çalışmaları yapmışlardır. Bu grup içerisinde yer alan, O. Şatskaya ve N. Lebedev ise Merv ve çevresindeki folklor ürünlerini derlemişlerdir. Bu dönemde Türkmen halk şairlerinin eserlerini ise Ahmet Ahundov derlemiştir.

Türkmenistan’da folklor araştırmalarına ağırlıklı olarak 1934 yılından sonra başlanmıştır. 1924 yılında Lenin’in ölmesinden sonra SSCB’nin başına Stalin geçmiştir. Sovyetler Birliğinde Stalin döneminde, “Folklor, komünizmin inşasında ve geçmişin izlerini yok etmede bir amaçtır” (Goff:1) sözü doğrultusunda, folklor alanında bütün birlik cumhuriyetlerinde olduğu gibi aynı kültür politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Lenin döneminde, kültür politikalarının biraz daha yavaş uygulanmasının sebebi, onun SSCB’nin tam olarak kurulmasından sonra, devletin başında uzun süre kalamamasıdır. Zira Sosyalist Türkmenistan Cumhuriyeti’nin (TSSR) kurulması, 15 Şubat 1925 tarihindedir. Dolayısıyla folklor araştırmalarında daha çok Stalin dönemindeki çalışmalar dikkati çekmektedir. Ayrıca, Lenin hakkında yazılan birçok eser de, onun ölümünden sonra kaleme alınmıştır.

1934 yılının Mayıs ayında Türkmenistan’da, “Türkmen Şura Edebiyatını Geliştirmek İçin Bütün Türkmen Yazarlar Birliği Birinci Kurultayı” yapılmıştır. Bu kurultayda Türkmen edebiyatı, modern edebiyat, folklor ve dil ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Kurultayda TK(b)PMK sekreteri Çarı Vellekov Türkmen edebiyatı ve folkloru hakkında konuşma yapmıştır. Vellekov, özellikle modern edebiyatın gelişerek yayılmasına Komünist Partisi’nin çok önem verdiğinin altını çizmiş. Partinin önüne koyduğu hedefleri gerçekleştirmede edebiyatın ve folklorun çok büyük öneminin olduğunu belirtmiştir.

Burada önemli olan bir başka husus Şura (Danışma) Edebiyatı adı altında yeni bir edebiyat oluşturulmasıdır. Şura Edebiyatı, sosyalizm gerçekliği prensibi ile ortaya çıkmıştır. Bu edebiyat, sosyalizmin inşa edilmek istendiği birliğe bağlı bütün cumhuriyetlerde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu kurultayda, Şura edebiyatına, Marksist-Leninist çizgide yetişmiş yazar ve şairlerin kazandırılması görevi verilmiştir. Özellikle tecrübeli yazar ve şairlerden, yeni yetişen genç yazar ve şairlerin olgunlaşmalarına katkıda bulunmaları istenmiştir Kurultayda, genç yazar ve şairlerin, sosyalist gerçeklik prensibinin dışına çıkmamaları vurgulanmıştır. Lenin, sosyalist gerçeklik prensibini, “*Materyalizm, bir olaya değer vermek istediğinde o olayı açık ve dosdoğru, toplum içindeki grupların bakış açısıyla vermelidir.*” şeklinde açıklamıştır. Stalin ise bu konuda yazarların dikkatini çekerek, onları Amuderya (Ceyhun) nehrinin suyunun akış kanunlarını iyi bilen mühendislerle benzetmiş, yazar ve şairlerin toplumun her kesimindeki insanları

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA
ETKİLERİ

yakından tanıyarak, onların hayatının bütün yönlerinin bilmeleri gerektiğinin altını çizmiştir.

1934 yılının mayıs ayındaki kurultaya folklor ile ilgili olarak Rus folklor araştırmacısı A. P. Potseluyevski, “Türkmen Folklorunu Derñäp Övreniş” konulu bildirisini ile katılmış ve folklorun, edebiyatın bir bölümü olduğunu belirterek Marksist-Leninist edebiyat ilminin yöntemi ile incelenerek öğrenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca, A. Potseluyevski “*Pesni Turkmenskikh Centsin*” (Türkmen Ayal Gızlarınıñ Läleleri ve Goşğıları) adlı kitabı yayımlayarak, Türkmen şiirinin vezinleri hakkında da ilk defa geniş araştırmalar yapmıştır.

Folkloru, Marksist-Leninist edebiyat ilminin yöntemi ile inceleyen diğer ünlü bir Rus yazarı N. Andreyev’dir. O, 1933 yılında yazdığı “Folklor” adlı eserinde, folklor ilmini Marksist-Leninist metotla ele almıştır. Ancak Türkmenistan’da folklorun bu yönünü ele alan çalışmalar çok azdır. Bunun sebebi de Türkmen folkloruna ait eserlerin tamamıyla toplum adına, toplumun hissiyatına ortak olacak şekilde oluşturulmasıdır. Bu konuda kurultayda Türkmen folklor eserlerinin Marksist-Leninist çizgiden uzak olduğundan yakınılmış ve bu tür eserler çok ağır bir dille eleştirilmiştir. Klâsik dönemin en önemli temsilcilerinden Mahtum Kulu, Seydi, Zelili gibi şairlerin eserlerinin yeniden incelenerek, eleştirel bir bakış açısıyla, Marksist-Leninist anlayışla yeniden yayımlanması istenmiştir. Folklorun birçok yazılı ve sözlü türüne müdahalelerde bulunulmuştur. Özellikle, türkü, masal, lüle, atasözleri ve deyim gibi türlerin yeniden yorumlanması, hatta gerekirse yeniden yazılması istenmiştir. Sadece destan ve masal türündeki eserlere kısmen müdahale edilmemiştir. Bu eserleri de, kimi zaman yasaklamak, kimi zaman da Türkmen kimliğini ve kültürünü işleyen yönleri ayıklayarak yayımlamak suretiyle kontrol altına almışlardır.

1934 yılının ağustos ayında Moskova’da düzenlenen SSCB yazarlarının I. Kurultayı’nda Türkmen edebiyatı hakkında O. Täçnazarov’un konuşması vardır. Täçnazarov burada Türkmen edebiyatının ve folklorunun durumu hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Bu kurultayda yine M. Gorki’nin “*Kendi folklorunuzun malzemelerini toplayıp inceleyin, onlardan örnekler çıkarın*” şeklindeki sözleri Türkmen halk edebiyatı ve folkloru ile ilgili bundan sonraki araştırmalara yön verir. Bunun üzerine B. Kerbabayev’in *Mirali Hem Soltansöyün*, Ata Govşudov’un *Türkmen Halk Ertekileri ile Gorğlusu* ve daha birçok halk edebiyatı ürünü bu yeni anlayış çerçevesinde yayımlanır (Erdem 1999: 152).

Bu yıllarda yapılan derlemelerde dinî ve millî unsurların içinde yer aldığı eserler ve klâsik şairlerin bu yoldaki şiirleri yasaklanma yoluna gidilmiştir. Hatta Göroğlu, Yusup-Ahmet, Korkut Ata destanları gibi eserler üzerinde çalışanlar kınanmış ve halk düşmanı ilân edilmiştir. *Hurlıkga Hemra*, *Sayatlı Hemra*, *Aslı-Kerem (Kerem ile Aslı)*, *Şasenem-Garip (Âşık Garip ile Şahsenem)*, *Arzı-Gız/Arzı-Gambar/Arzıgül-Gambar*, gibi hikâyeler yazma ve sözlü kaynaklardan derlenmiş ve dinî-millî

İhsan KALENDEROĞLU

konularda bir ayıklanmaya, ideolojik açıdan “harmonizasyona” tâbi tutulanlar da yayımlanabilmiştir (Özkan 2002: 228).

1938 yılında Sovyetler Birliği genelinde yapılan “Bağış ve Şairlerin Cumhuriyetler Toplantısı”na Türkmenistan Yazarlar Birliği Başkanı Kemal İşanov, “*Bağış ve Şairlerin Cumhuriyetler Toplantısında, Halk Dörediciliği Hakkında*” adlı bildirisi ile katılmıştır. Bildiride İşanov, Bolşevik rejimin Türkmen halkının hayatını çok olumlu yönde etkilediğini belirtmiş ve Türkmen folklorundan örnekler sunmuştur. İşanov burada Bolşevik rejimi övmek için, Mahtımgulı, Keminä, Kätibi, Talibi, Şabende, Zelili, Seydi gibi devrimden önce yaşamış klasik Türkmen edebiyatının önemli şairlerinin şiirlerinde bile devrim sonrasında hayalini kurduklarını belirtmiştir (İşanov 1938: 19).

15 -17 Ekim 1940 tarihinde Türkmenistan’da Yazarlar Kurultayı’nın ikincisi yapılmıştır. Kurultay’da Türkmen folkloru ile ilgili tebliği ise Ş. Batırov sunmuştur. “*Türkmenistan Halk Dörediciliği*” adlı tebliğde Ş. Batırov, Türkmen folklorunun 1928 yılından itibaren şekillenmeye başlamasına rağmen çok derin bir geçmişe sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, folklor eserlerinin halkın hayatının içinde şekillendiğinden bahsederek, halkın hayatını doğru ve gerçek surette folklor eserlerinin yansıttığından bahsetmiştir. Bu noktada özellikle bağışlara ve halk şairlerine büyük sorumluluk yüklemiştir (Batırov 1940: 15).

SSCB Bilimler Enstitüsü Türkmenistan Şubesi’nin 1941 yılına kadar yapmış olduğu çalışmalar sonucunda N. Hocayev “Şasenem-Garıp” destanı, M. Kösyev ve A. Govşudov’un editörlüğünü yapmış oldukları “Türkmen Halk Masalları”, K. Osmanov’un yeniden yayıma hazırladığı “Çocuk Masalları”, Ş. Batırov’un önderliğinde, P. Agaliyev’in yayıma hazırlamış olduğu “Halk Masalları” ve bazı diğer yayımlar Türkmen folklorunda devrim sonrası dikkati çeken en önemli eserlerdir. Bunların yanı sıra daha önce yayımlanmış olan önemli eserler devrim ruhuna uygun hâle getirilerek yeniden yayımlanmıştır. Bu eserlerin en başında M. Kösayev’in editörlüğü ile Ata Govşudov’un yayıma hazırlamış olduğu “Göroğlu”, Berdi Kerbabayev tarafından yeniden işlenen “Hüyrlukga-Hemra, Melike-Dilaram ve Aslı-Kerem” destanları gelmektedir. Bu dönemde ayrıca birisi A. Govşudov ve M. Sakali, diğeri ise A. Gunebekov ile M. Sakali tarafından hazırlanmış iki Türkmen halk masalı kitabının yayımlandığını görmekteyiz (Potseluyevski 1944: 101). Sonraki dönemlerde de gerek II. Dünya Savaşı’nı gerekse Stalin dönemini anlatan folklor türlerinden oluşan eserlere sıkça rastlanmaktadır. Stalin’in 1953 yılında ölmesi de bu dönem Türkmen yazarlarının eserlerinde geniş bir şekilde işlenmiştir.

Türkmenistan’da Sovyet dönemi folklor eserlerinin konularını kronolojik bakımdan kısaca inceleyecek olursak: “Türkmen Folklorunun İlk Devrinde” (1917-1929) dönemin idarecilerinin beklentileri doğrultusunda genel olarak, sosyalist devrimin tarihi başarılarını, devrimin sağladığı özgürlük dünyasını, Türkmen halkını

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA
ETKİLERİ

iç ve dış düşmanlardan koruyup, muhafaza etme fikrini övmek, geliştirmek ve yayma konuları işlenmiştir. Ayrıca Çarlık Rusyası ve Türkmenistan'da hâkimiyet kuran hanlar ve beyler de büyük bir nefretle kınanmıştır. Bu dönemde özellikle “*aydım*” (türkü) ve *läle* (Genellikle kadınlar veya genç kızlar tarafından söylenen şairlerdir) türleri bu konuları anlatmada etkili birer araç olarak kullanılmıştır. Lenin döneminde (1917-1924) Türkmen folklor eserlerinde konu bakımından daha çok dönemin iç ve dış siyasi olayları tasvir edilmiştir. Özellikle dönemin “*bagşyları*” (âşık) Ekim Devrimi'nin Türkmen halkına getirdiği düşünülen mutlu hayatı anlatmışlardır. Yazılan eserlerin tamamında âdeta tek bir konu işlenmektedir. O da Lenin ve Bolşevik rejimin Türkmen halkına getirdiği sözde mutluluk.

Bu dönemde uygulanan en önemli politikalardan birisi de özellikle halk şairlerine ısmarlama şairlerin yazdırılmasıdır. Örneğin Çarjev bölgesinin Farab şehrinde yaşamış ve burada vefat etmiş Şahniyaz *bagşy*a Ekim Devrimi hakkında “*aydımlar*” (türküler) yazdırılmıştır. Bunların en önemlileri “Oktyabr, Bayram Bugün,” adlı türkülerdir. Yine bu dönemde yazılan en önemli şiir türlerinin başında, Türkmen hanlarının ve beylerinin I. Dünya Savaşı'nda Türkmenistan'daki Sovyet rejimine karşı yapmış oldukları muhalefeti acımasızca eleştiren *läle*ler gelmektedir. Ömürleri boyunca Türkmen halkının geleceği, bağımsızlığı ve daha güzel bir hayat yaşaması için mücadele eden Âziz Han, Cüneyt Han gibi liderler hakkında çok ağır ifadeler içeren mısralar yer almaktadır. Örneğin, Âziz Han ile ilgili yazılan bir *läle*de ona karşı halkın sözde nefreti bir şair tarafından şöyle dile getirilmiştir:

*Âziz Handır hanımız
Suv yüzünde canımız,
Mundan ile han bolmaz,
Dökiyar nâhak ganımız.*

Ya da;

*Âziz Handan han bolmaz,
Nökerleri kân bolmaz,
Tecenlini kân gırdıy,
Senden ile han bolmaz* (N. Kürrayev 1967: 209-210).

Lenin dönemi Türkmenistan'da, şairler tarafından yazılan eserlerde Lenin'in yapmış olduğu mücadeleler, çok abartılı bir şekilde anlatılmıştır. Halk için güzel günlerin başladığı, toplumun her kesiminin komünizm sayesinde eşit şekilde refaha kavuşacağı yönde propagandalar yapılmıştır. Özellikle Çarlık rejiminden kurtulan halk için komünizmin hayata yeniden başlamak için şans olduğu yönünde şiirler yazılmıştır. Bu şiirlerin bir dördlüğü şöyledir:

*Bu bagtlı azatlığı,
Bakı solmaz gülzarlığı,
Şöhratlı Oktyabr berdi,
Agzı bir dogan-dostlugı* (N. Kürrayev 1967: 211).

İhsan KALENDEROĞLU

1920 yılından sonra Türkmenistan'da halk şiirinin konuları biraz daha değişmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan halk şiirlerinde daha çok ekonomi ve eğitim gibi halk için çok büyük önem arz eden konular gündemde tutulmuştur. Özellikle, okulların sayısının artırılması ve eğitim öğretimin zorunlu hâle getirilmesi bu dönem şiirlerinde işlenen konulardandır.

*Ay aydıdır yağıdır,
Gelin-gızlar bağıdır,
Gelin gızlar okalı,
Okamağı bağıdır* (Kürreyev 1967: 214).

Ayrıca, Türkmen halk edebiyatının bu yıllarda ortaya çıkan türkü, lüle, atasözü ve ağıt gibi türlerinin konuları da, Sovyet devletinin gücünü nitelendirmek ve genç Sovyet devletini koruyup saklamak fikrini öne sürmekten ibaret olmuştur.

Diğer taraftan, bu dönemde 1884 yılında İsmail Gaspıralı'nın önderlik ettiği, *Ceditçilik* adı verilen "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" hareketi Türk aydınları arasında kabul görmeye başlamıştır. Türkmen aydınları da bu hareketin etkisinde kalarak, V.İ. Lenin'in politikalarına karşı duyarlı hâle gelmeye başlamışlardır. Özellikle, Muratgeldi Söyegov başta olmak üzere, Alışbeg Aliyev, Berdi Kerbabayev, Orazmehmet Vepayev bu aydınların önde gelenlerindedir. Bu Türkmen aydınlarının tesiri ile Molladurdu Annagılıçoğlu, Mollamurt, Karaca Burunov gibi şairler de yazmış oldukları şiirleri ile Bolşeviklere ve Sovyet rejimine karşı tavır almışlardır. Ayrıca, A. Gulmuhammedov, O. Vepayev, F. Ependizada gibi milliyetçiler, yazdıkları şiir ve makaleleri ile halkı komünizmin tehlikelerine karşı uarmaya; kendi millî değerlerine karşı duyarlı olmaya çağırılmışlardır (Özkan 2002: 228).

1923 yılının sonlarından itibaren, okullardaki öğrencilere komünizm ve devrimle ilgili "nizam aydımları" (yürüyüş türküleri) söylettirilmeye başlanmaktadır. Onlara göre çocuklara verilen değerlerin göstergesi olan bu türküler, bütün halk tarafından çok beğenilmektedir. Çünkü Türkmenistan'ın geleceği olan çocukların komünizmi içine alan bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmesi çok önemlidir.

Lenin'in 21 Ocak 1924'te ölmesi tüm SSCB'de olduğu gibi Türkmenistan'da da etkisini göstermiş; dönemin birçok yazar ve şairi onunla ilgili eserler kaleme almışlardır. Bu eserler hem onun ölümünden duyulan üzüntünün yansıması hem de Türkmen halkına getirmiş olduğu yenilikler hakkındadır. Özellikle, İ. Kemal, (Lenin), D. Agamammedov (Lenin), G. Horramov (Ulyanov Lenin), Meret Gılcov (Atamız İlic, Lenin), A. Çarıkulıyev (Babamız Lenin), Gurbanbay Kulıyev (Ey Atam), Tagan Gılcov (Babam Sen)¹, Orazmämmet Şahır (Lenin), G. Lahutı

¹ Bu şiirler, 12 Şubat 1924 tarihinde Pravda gazetesinde yayımlanmış ancak daha sonra "Sovyet Edebiyatı Dergisi", sayı 1-2, Ocak-Şubat, 1938, s.17-25" tekrar yayımlanmıştır.

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA
ETKİLERİ

(Lenin Diridir), Çuma Kerimoglu (Lenin)² gibi daha birçok şairin Lenin'in ölümünden sonra yazdıkları abartılı şiirler dikkat çekicidir. Lenin ve daha sonra Stalin hakkında yazar ve şairlerin eserler yazmaları sadece belirli dönemlerde değil dergi ve gazetelerin hemen hemen her sayısında çıkmıştır. Bu durum 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir.

“1930–1940 Yılları Arasındaki Türkmen Folkloru”nda ise daha çok komünist rejimin halkın hayatında meydana getirdiği olumlu kabul edilen değişiklikler anlatılmıştır. Bu dönemde Lenin'in ölümünden sonra başa geçen, İ.V. Stalin'in yapmış olduğu devrimler ele alınmaktadır. Özellikle bu dönemde ekonomi ve eğitim yönünden halkın hayatında pozitif yönde değişmelerin olduğu belirtilmiş ve bunlar o dönemde yazılmış folklor eserlerine yansıtılmıştır.

“1941–1945 Yılları Arasındaki Türkmen Folklorunda” ise genel olarak, Kızıl Ordu'nun II. Dünya Savaşı'nda Almanya ile yaptığı savaşlar ve mücadeleler anlatılmıştır. Bu dönemde özellikle bağışlara cephe gerisinde psikolojik savaş için görevler verilmiştir. Hatta askerin moral seviyesini yükseltme ve cephe gerisindeki halka haberleri ulaştırma görevini çoğu yerde bizzat bağışlar üstlenmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türkmen folkloruyla ilgili birçok eser yazılmıştır. Bu eserler daha çok makalelerden ibaret olup, o devrin folklor konularına aittir. Profesör P.G. Bogatrev'in “*Oteçestvennaya Voyna v Folklore Narodov SSSR*”, M.A. Sakali'nin “*Oteçestvennaya Voyna b Turkmenskom Narodnom Tvorçestve*” adlı makalelerini ve R. Nazarov'un “*Beyik Vatançılık Urşu Yıllarında Türkmen Halk-Poetik Dörediciligi*” adlı çalışması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sonraki yıllarda yazılan monografilerde doğrudan olmasa da, savaş zamanının folkloru anlatılmaktadır. Bunlar arasında Profesör Bogatrev'in makalesi genel olarak SSCB halklarının folklorunda II. Dünya Savaşı'nın ifade edilmesi için yazılsa da M.A. Sakali'nin makalesi ile R. Nazarov'un monografisi Türkmen folklorunda II. Dünya Savaşı'nın ele alınması ve bu yıllarda yayınlanmış çeşitli türlerdeki folklor türlerinin fikir analizine ayrılmıştır. Profesör B. Garriyev'in “*Ayal-gızlarıj Aydım ve Läleleri*”, Profesör A. P. Potseluyevski'nin “*Turkmen Skoye Narodnoyet Tvorçestvo*” adlı makalelerinde de II. Dünya Savaşı yıllarında oluşturulan folklor eserlerinin kimi nüshalarından örnekler verilmekte ve bu nüshalarla ilgili açıklamalar yapılmaktadır. Bu eserlerde, özellikle de Prof. B. Garriyev'in makalesinde bu yılların folklor eserlerinin tematika yönünden çok genişletildiği belirtilmiştir (Durdıyev vd. 1967: 247) .

Savaştan Sonraki Türkmen Folkloru'nda (1946-1954) ise öncelikle savaşta galip çıkmanın coşkusu folklor eserlerine en üst düzeyde abartılı bir şekilde yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra savaşta kaybedilen insanlar ve ağır ekonomik şartlar

² Bu şiirler, 1939 yılında “Sovyet Edebiyatı Dergisi”, sayı 1, Ocak, 1939, s. 5–9” yayımlanmıştır.

İhsan KALENDEROĞLU

da bu dönem Türkmen folkloruna ait eserlerde işlenen önemli konular arasında yer almaktadır. Ayrıca, yeniden savaş öncesi Türkmenistan'a kavuşmak için yapılan çalışmalar ve duyulan heyecanlar da eserlerde işlenen temalar arasındadır. Dönemin siyasi gelişmelerine uygun yeni mazmunlu “*aydımlar*” (türküler), lüleler, “*matallar*” (bilmeceler) “*hüvdiler*” (ninniler), “*ertegiler*” (masallar) “*nakıllar ve atalarsözi*” (deyim ve atasözleri) vb. türlerde eserler yazılmıştır.

1953 yılında İ.V. Stalin'in ölmesinden sonra Sovyetler Birliğinde Hruşçev dönemi başlamıştır. Hruşçev dönemi Stalin dönemi kadar sert geçmemiştir. Bu durum Türkmenistan'da yaşayan Türkmenlerin hayatına da etki etmiştir. Zira daha önce özellikle Stalin döneminde çok büyük sıkıntı çeken Türkmen yazar, şair ve bağışları bu dönemden itibaren her ne kadar müdahaleler olsa da, biraz daha rahat hareket edebilmişlerdir. Türkmen Türkleri bu yıllarda sadece lirik destanlar olarak vasıflandırılan aşk hikâyelerinin yayımlanmasıyla yetinmişlerdir. Ata Govşudov'un söz başını yazdığı Türkmenlerin Göroğlu destanı ancak 1958 yılında yayımlanabilmiştir. B. Memetyazov, A. Durdıyeva, Ş. Halmuhammedov, K. Seyitmıradov'un hazırladığı Göroğlu Destanı ise 1990 yılında neşredilme imkanına kavuşur (Özkan 2002: 231).

Sonuç

Sovyet dönemi folklor çalışmalarının temelinde genel olarak Türkistan Bölgesinde yaşayan Türk halklarını millî kültürlerinden uzaklaştırma; buna bağlı olarak da SSCB idaresindeki Türk boylarının kültür mirası içerisinde yer alan dil, din, edebiyat ve folklor ürünlerinin gelecek nesillere ulaşmasını engelleme politikası da yatmaktadır. Bu cümleden olarak yaklaşık yetmiş yıl boyunca Türkmen folkloru âdeta farklı bir milletin propaganda aracı hâline getirilmiştir. Bu dönemde gerçek Türkmen folkloruna ait eser sunma, bilimsel yazı yazma, şiir okuma vb. faaliyetler Bolşevik rejime ihanetle eşdeğer tutulmuştur. Bu sebeple bu dönemde birçok bedel ödenmiştir. Folklor eserlerinin yanı sıra dil ve din başta olmak üzere, halkın gelenek görenek ve inançları ile ilgili hususlarda da yasaklar getirilmiştir. Türkmen millî kimliğini yansıtan, dinî duyguları ön plana çıkaran birçok eser toplatılarak, rejimin bekasına aykırı olanlar ya yasaklanmış ya da içerikleri ayıklanmak suretiyle değiştirilmiştir. Yapılan her türlü baskıya ve dayatmaya rağmen, Türkmen halkı kendi kültür mirası içerisinde yer alan folklor ürünlerine sahip çıkmıştır. Özellikle 1990 yılından itibaren başlatılan yayım faaliyetleriyle, Türkmen folklor eserleri yeniden basılarak kendi özlerine döndürülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar, yaklaşık yetmiş yıllık Bolşevik dönemin izlerinin silinmesi ve yeni nesillere Türkmen folklorunun öğretilmesi hususunda büyük önem taşımaktadır.

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE BOLŞEVİK REJİMİN TÜRKMEN FOLKLORUNA
ETKİLERİ

Kaynaklar

- BATIROV, Ş., (1940), “Türkmenistanın Halk Dörediciliği” (Türkmenistan Sovyet Yazıcılarının II. Gurultayında Ş. Batirov’uñ Dokladı.) **Sovyet Edebiyatı Dergisi**, Sayı 10, Ekim: 15–16.
- DURDIYEV, T., K. CUMAYEV vd.; (1967), *Türkmenistan Halk Dörediciliği Boyunca Oçerk*, sayı 211, Aşgabat: İlim Neşriyat.
- ERDEM, Melek, (1999), “Türkmenistan’daki Dede Korkut Destanlarının Türkmen Şuurunun Yaratılmasındaki Rolü”, **Kök Araştırmalar Dergisi**, C.I, Sayı 2, Güz: 152.
- GOFF, Rachel, The Role Of Traditional Russian Folklore İn Soviet Propaganda, **Perspectives Student Journal**,: 1-7.
- İŞANOV, Kemal, (1938), “Başlı ve Şairlerin Cumhuriyetler Toplantısında, Halk Dörediciliği Hakkında, **Sovyet Edebiyatı Dergisi**, Eylül-Ekim.
- ÖZKAN, İsa, (2002), “Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan’da Folklor Çalışmaları”, *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri*, Ankara: 225.
- POTSELUYEVSKİY, A.P. (1934), “Türkmen Folklorunu Derñäp Övreniş, Turkmenistan Şura Edebiyatı”, *Turkmenistan Şura Yazıcılar Soyuzı Çemhuriyet Komitetuñ Organı, Turkmen Dövetneşir*, Aşgabat.
-, (1944), “Türkmen Halk Dörediciliği”, **Sovyet Edebiyatı Dergisi**, sayı 1, Ocak: 101.